

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK füzetek
az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület
havonta megjelenő kiadványa

IX. évfolyam 103. szám
2005. szeptember

„Emlékek nélkül, népeknek híre csak árnyék,,”
(Vörösmarty Mihály)

A Fővárosi Örmény Klub minden hónap 3. csütörtökén 17 órakor - hívtatán és hívtatlanul - mindenkit szeretettel vár a
Budapest V. Semmelweis utca 1-3. I. emeleti zeneterembe

Részletek Narekaci Szent Gergely imájából

„... Urunk és megbékítők...”

„...Te alkottál minden embert, a feltámadás által Te újítasz meg mindenkit, és amikor az utolsó napját jelzik majd ennek az életnek, az élők világában Te jelzed az elsőt...”

Azért a teremtésben a legfontosabb az ember, aki ugyan elbukott, de halála nem örök, mert jön a feltámadás, s ez az új teremtésnek a beteljesedése: teljes megújulást jelent. Ennek a világnak, s benne az evilági életnek vége szakad, de a Szentlélek átvezet minket az élők, vagyis az üdvözültek világába.

Dr. Sasvári László

* * *

Lapunk az interneten: www.magyar-orm.axelero.hu honlapon olvasható
Elektronikus levélcímünk (E-mail): magyar.ormeny@axelero.hu

* * *

Elhallgatott örmény genocídium

Lászlóffy Aladár

Örmény Rekvium

A zsoltár szavaival mondom: „*Nappal kiáltok, éjjelente előtted vagyok...*”

Ó, hogyha Egervár, Masszada vagy Muszadag védőinek lett volna egy kalasnyikovja! Ezt a kort annyi mindenért, a szívfacsarásért főleg, nevezem keserű szófacsarással: KALASNYIKORNAK. Túl nagy szerepe volt és van szellemi és fizikai létünk szép hosszú képregényében a handzsárnak, a vasmaroknak, a húzdmeg-ereszdmegnek, a fellélegzésnek és a keserű csalódásnak ahhoz, hogy megbocsátók lehessünk.

Nem tanácsos kenyérrel dobni vissza, de aki kézigránáttal dob vissza, az maga sem különbözik már - sérelmek ide, sérelmek oda - a megvádolható agresszív féltől. De a másik arcomat sincsen kedvem odartartani, mert szépen, okosan, türelmesen végigolvastam, elolvastam a kódexlapok másik oldalát is.

Úgy tűnik éppen a VAE VICTISNEK, a JAJ A LEGYŐZÖTTEK korának végét jelzik ezek a számvetések mindenütt, mindenkivel! Éppen ez mutatja, hogy volt, hogy van kiút. Mi, ma élők túlélők de magyarként, lengyelként, írként, lettként, ébredők - egy kiút eredményei és bizonyítékai vagyunk. Mivel eleve és mindig a határon, emberi létünk annyi száz határán történik meg, a másság nevében a tragédia.

Az örmények elleni irtóhadjáratot három lépcsőben követték el, és a nemzetközileg nehezen kivehető vérnyomok ellen nem igen lesz valaha is egyszerű folttisztítót találni, akár *Európa* későbbi nagylelkűségében sem. A holocaust kifejezést is először a genocídium első fázisa kapcsán használták 1894-ben. Súlyosbító körülmény, hogy éppen a későbbi áldozatokat, a kurdokat használták gyilkolóeszköz gyanánt. A kurdok politikai okokból történő kiirtása *Törökországban* máig tart.

Ami 1915. április 24-hez kapcsolódik és bizonytalan, de milliós nagyságrendű számokról regél, azért egy még belátni, megvallani, megbeszélni sem akaró mai állam nem olvadhat bele a közbejött gyilkosok sűrűjébe, miközben mindenkinek, szamurájnak, komitácinak, nácinak, nyilasnak, bolseviknek kötelező kanosszát járni.

Ez a szabadság egyik legfontosabb jelképe és megtestesülése lett napjainkban. A fejét végleg felemelni látszó tanítás a békéről és toleranciáról ebbe halna bele, nem a múlt miazmás légkörébe! Az etika többé nem viselheti se műszemérem, se hazug tagadás nagyhatalmi fátylait. Veronika örök kendőjén figyelmeztetően ott a szenvedő arcunk.

Az úton *Athénből Gutenbergig, Wallenbergig* az amerikákba, a folyton egyik a másikba maró népek, jelképesen és valóságosan is egyszer bajtársi, máskor háborús bűnösei egymásnak. Különben ki-ki egy darab hús csupán, egy adag DNS, az útszélen hagyva.

Mit fog kezdeni velünk, s bennünk önmagával a történelem? „*De várhatott-e rájuk furcsább jövő, mint amilyen a múltjuk volt?*” - tűnődik *Chateaubriand*. Várhat-e ránk más jövő, mint amilyen a megélt, megszenvedett múlt volt? Hellénként, etruszkként, vizigótként és gepidaként, örményként, magyarként, zsidóként, írként. Mi akiknek ősei székelyként ismerték meg a „*magyarok istenét*”, Isten ostorát és felemelő diadalérzeteit a győzelmekben, eredményekben, már nem is a Musza Dagért nézhetnénk görbén *Jumurdzsák* nációjára, és tudjuk, hogy testben, testszerint szakadtunk bele az anyanyelv-váltásba, a janicsárrá vagy aradi vértanúvá válásban. Ezen már nem sokat retusálhatnak a félfarulat helyreigazított hangsúlyok, félénk engesztelő gesztusok, nem *Kisázsia*, de Recsk és a *Duna-csatorna* miatt sem. Nekünk *Szamosújvár* így is, úgy is újkori bölcső és a rettegés zárkájának lázálma marad.

Ha már mindenki mindenért engesztelődik, valakinek a török *Gulág*-ért, oszmán *Auschwitz*-ért is helyt kell állnia. Arra az egyetlen percre pedig újra és megint múzeummá, mauzóleummá kell alakítani az élő, az éppen alakuló jövőt.

Hunyadi, Dugovics Titusz, Jurisics, Zrínyi, Damjanich ... Magyarország olyan tágkeblű paradicsom volt a nemzetiségei számára, hogy ugyebár ott még a magyaroknak is volt esélye némi szerepre. Bizony ilyen volt a szentistváni Magyarország és az OMM lakosságának nagy és folytonos többsége, végig a történelmen, végig az intolerancián. Befogadó és vallásszabadság megálmodó. Néhanap kikiáltó. Egy halott barátom szerint csak jobb embereknek jön létre, alakul ki ilyen többszörös identitásuk: *Siculus transilvanus* és *valachus transilvanus* és *germanus transilvanus*, magyarok, örmények, zsidók, lengyelek, ruszinok. Éppen ezt vetették szét, kicsinyes nacionalizmusuk aknáival, kézigránátjaival pontosan azok a politikusi szerepkörök, fellengzős szerepálmok, melyek ma a globalizáció éppenhogy Európaellenes ideológusait szállítják, adják ezekben a térségekben, megkínzott anyamedencékben, mesebeli arany - és rézerdőkben. A kettős, hármas identitást bíró hősöket, mint Szibinyáni Jánk és Kőműves Kelemen, Ludas Matyi és Mátyás, az igazságos. A mai hazai viszonyok közt itt, szomszédságszerte, a romlások, földindulások, múltavinák után, hol a helye a kettős identitást intellektuálisan és gyakorlatilag is bíró, viselő népességnek, lakoságnak? Honnan jöhetne akkora erejű, értékű vonzás, amitől szószerint is avarba olvadnak itt korai gepidák és legkésőbbi népvándorként az örmények? Ezért nem tekinthető a globalizált ember jövőbeli ideálnak. Nem ilyen nyugtalan álmok és keserű ébredés után. És semmiképpen a kezeügyében vigasz és igazságszolgáltatás nélkül terjengő KALASNYIKORRAL.

Eleve a másság határain törtek ki a tragédiák, és ott várhat ránk a diadal is. Az exodusé Egyiptomban, a Jézusé Róma alatt, Indiából a cigányságé, titokzatos mélyében egy mindent mozgó múltnak.

Kultúrák, vallások, másság elfogadása vagy kioltása, beolvadása, meg és eltérítése indul be köztünk, fakad fel azonnal, folyton, szüntelenül és elállíthatatlanul, mint szent folyamaink, a Jangeckiárok, Jordánok, Missziszipik, eme rejtelmes sűrűségű Rubiconok - emberi természetünk tükre gyanánt és reflexeképpen. Beindul, kezdetét veszi, a gének után a gémeké, a darvaké, seregélyeké, a legendás lemmingeké és az emberi népek közül a folyton megkínzott, próbára tett örményeké, ki tudja honnan ez a földönfutás, hiszen mindenki másnál mesésebb és ősi hegyi fészekükhöz, vagy annak romjaihoz gyémántfejű és fájdalmas aranyrajzszögek rögzítik őket végig, máiglan?...

Pedig tele van mindenkivel, tele van a világ, a Földgolyó minden sarka. Igen, mert közben Kolumbuszok is lettünk. Azok helyett az eredeti Prométheuszok helyett akik most is Ulan-batorhoz, Gyergyóhoz, Kiskunhalashoz és Jeruzsálemhez láncolva beteljesítik a mélabús sorsunk és viselik ezer virágként pompázó örökre eleven jelképeinket.

A zsoltár szavaival mondom: „*Nappal Kiáltok, éjjelente előttem vagyok...*” Tanúm *Aram Hacsaturjan*. A Gajané éj-sötétben villogó muzsikáját hallom, de ez már nem a kardtánc, hanem a fényké. Tanúk van-

nak velem: atyai barátom, *William Saroyan*, ízig-vérig amerikai író... Lengő trapézon az ifjú vitéz, *Charles Aznavour*, európai nemzedékek bálványozott párizsi háttérzenéje. *Eminescu*, a románok legnagyobb költője, *Ajvazovszkij*, a legnagyobb orosz tengerfestő, *Czecz János* tapasztalt katona, argentin generális innen a csucsai visszavonulásból, és családfám felmenő ágán *ittebei Kiss Ernő*, vértanú honvédtábornok. Bizony mondom, semmi más, csak „*emberi kísértet esett rajtatok*”, de hát nappal a világosság és annyi minden elvakít, elveszi a tisztánlátásomat, megzavarja az igazságérzetemet. A sötétben elháríthatatlanul vallani és vállalni kell, hiábavaló a buzgó fohász: „*Ne vígy minket a kísértésbe*”, éjszaka tudjuk, milyen sötét az ember.

Legyetek tanúim, hogy virrad, az összes bárka befutott, megérkezett, felvenni, kimenteni a túlélőket, a *Santa Maria*, a *Nina* és *Pinta*, *Péntek pirogja*, *Sólyomszem* lélekvesztője, a *Medusa tutajja*, a *Titanic*, és persze *Noé bárkája* is.

Alattunk az *Ararát*, alattunk a *Muszadag*, végre eloszolhatnának a rossz álmaim, csakhogy a zsoltár szavai szerint én nappal kiáltok... Kiáltozom...

(*Elhangzott 2005. április 23-án az Eltitkolt Genocídium című megemlékezésen az MTA Vári Kongresszusi Termében*)

* * *

Erdélyi örmény közmondások

Csak akkor veszi el házastársul a nőt, ha talál természetük.

Icshu cshi zarnévin, na cshin arnévi.

A kevés elég, a sok elmegy.

Khicshé g'okti, sádé getha.

A jóllakott (ember) az éhesnek apró szeleteket vág.

Gusté khághezhádzin mándre gi pérté.

A mondónak hallgatóra van szüksége.

Aszoghin leszogh.

Görbe lyukhoz, görbe csap.

Dzur dzagin, dzur csép.

Lukutz kutyája Lipcsében járt és mint kutya jött vissza.

Lukutzin sune Lipszkán khálile, u jéd énder sun tárczile

Beküldi: Kolozsi Gergely István

* * *

„Ahhoz, hogy a húr tisztán szóljon, egy pontig feszíteni kell.

Ezt a pontot keresem.”

(Székely Kornél A. D. grafikus-, festőművész)

* * *

Margittai Gábor

Gyalogmenet

Kilencven éve történt az örmény genocídium

Láthatatlan városok Kelet-Anatóliában

3. rész

A halál tava 1830 méter magasan fekszik, és ötször akkora, mint a Genfi-tó. Akár forróság árad az alacsonyan járó felhőkből, akár jeges szélviharok tombolnak a fennsíkon - a hatalmas víztükör csöndes, mindig egykedvűen és fenyegetően csöndes. A mozdulatlanság drámái határolják a halál tavát. Szétrobbant, kitépelt belű vulkánok, szétfröccsent, majd feketére dermedt lávatömegek, a földtörténet minden fagyos mocska zárul örök partvidékké a kelet-anatóliai *Van-tó* körül. Patkó formájú, megközelíthetetlen öblök, több száz méteres mélységek szélén húzódó, alattomosan sekély mocsarak, tófenékből kibugyanó kénes

források, meghökkentő alakú szigetecskék - a Van alkálisós vizéből nincs kilépés, csak odaátra, a szép közöny világába. Van a felejtés tava, Van az eltemetett királyság.

A déli part magas hegyláncairól pillantjuk meg a szeptemberi víztükröt: Mezopotámia sivatagi forróságából érkezünk a nyirkos, szeles télelőbe. A sűrű, a türkiz és a kobaltkék hideg, másvilági lobogása szemünkbe ég, amint leereszkedünk a hágókon. Elhagyjuk *Bitlist*, ezt a sötét, dicső oszmán emlékein rágódó szurdokvároskát, el a *Nimród hegyet*, a kialudt vulkánt, amely sok százezer évvel ezelőtt kitörésével megállította és tóvá terelte a fennsík folyóit; s *Tatvan* ellenszenves, lerobbant kis városa után döbbszent csend telepszik a buszra. A fejkendős, fekete szakállú, összenőtt szemöldökű kurd férfiak és a tetovált állú öregasszonyok, bár százszor végigjárhatták a *Diyarbakir* és *Van* közötti ősi országutat, most az ablakhoz tapadnak, lélegzet-visszafojtva, babonás ámulattal keresik a túlpártot. A *Van Gölü* még most is parancsokat küld: megszelídíthetetlen, vérszomjas kis természetistenek, *Hasamelisek*, *Kumarbik*, *Hannahannák* nyomasztó diktátumait.

Csakhogy a partokat két istenkirály uralja: az északit a magabiztos szeldzsuk *Allah*, a délit az elhalkult örmény *Jahve*. Kard és könyv. Van városa felé menet kopár hegygerincen, végtelenül kihalt partvidéken, egy-egy jelentéktelen vízparti falucska mellett vezet a déli út. Egy-két üres lélekvesztő táncol a part szélén, életjelet sehol sem látunk, csupán meredek hegyoldalokon kúszó birka- és kecskenyájákat; de azok is vontatottan némán közlekednek - mintha a földből nőttek volna ki mozdulatlanul támaszkodó bazaltpásztorokkal együtt.

A 2200 méteres *Kuskunkiran-hágóról* ereszkedve aztán meglátjuk az örmény isten romvilágát: *Aktamar szigetét*, mögötte pedig *Csarpanakot*. *Gagik Artzuni* király jó ezer éve épült palotájából, kolostorából, templomából nem sok maradt. Messziről csak a légvédelmi rakétaformájú torony látszik, meg a vörös falcsónkok, amelyekhez a világ örményei évről évre elzarándokolnak. Efféle templom- és vártornyokat látunk majd az Ararát felé menet: mindinkább beleolvadnak a magas sziklafalakba, amelyekből másfél évezrede, az örmény birodalom fénykorában előléptek. Nem kell sok idő, és teljesen láthatatlanná válnak.

A két part gyökeres ellentéte egymásnak. Aktamar, a civilizáció, az áhítat, a könyv szigete még mindig óvja a déli partot a lovas nomád kultúra ostromaitól - pedig hol vannak már a szeldzsukok, és persze ki emlékszik az örményekre. A tótól alig ötven kilométerre, északra fekszik *Malazgirt* városa, régi nevén *Manzikert*, ahol 1071-ben *Alp Arszlán* szeldzsuk szultán egyetlen csatában romokba döntötte a bizánci birodalmat, miután lerohanta az örmények „*ezertornyú*” fővárosát, *Anit*. Amikor a szultán szétszórta *Romanus Diogenes* elavult taktikájú légióit, nemcsak a nyugati világ, de az iszlám kultúra sorsa is eldőlt csaknem egy évezredre. A türkmén nomádok az elpuhulás és a hanyatlás útjára léptek, akár néhány száz évvel korábban az arabok: a barbár és a poliszlakó, a vérszomjas hadúr és a kényelemszerető polgár veszedelmes kölcsönhatásba került, amint a sztyeppi hordák foglalni, alapítani kezdtek. A szeldzsukok a Van-tótól nyomultak nyugat felé, hogy megszervezzék *Rum* szultánságát *Konya* fővárossal, széles utat nyitva a közép-ázsiai pusztákról és Perzsiából bevándorló gázi harcosok előtt. Manzikertnél dőlt el, hogy Bizánc s vele Asia Minor többé nem tudja Európát, sem európaiságának emlékét megvédeni a Kelet primitív pusztai kultúrájától, s hogy Ázsia egyszer majd Bécs kapuin dörömböl, miután az oszmánok átlépték a Magyar Királyság hulláját. De a Keletrómai Birodalom még négyszáz esztendőnyi haladékot kapott a végső összeomlás, Konstantinápoly bevétele előtt.

A nomádság határvonala nyugatra tolódik. A nyugatosság pedig oldani kezdi Keletet.

A Van-tó északi partja a szeldzsukok felvonulási területe a manzikerti csata előtt. Az országútról is látni szeldzsuk temetők vörös színű sírköveit, ezt a turbános, kufi betűkkel telerótt, ma már kissé tántorgó kőhadat, amint mozdulatlan rohamban, némán menetel az örökkévalóság felé.

A Van-tó felé menet Diyar-bakirnál lépjük át a *Tigris folyót*; egy darabig még a gyapotföldekkel, dohányültetvényekkel, pisztácialigetekkel szabdalta, sivatagos északmezopotámiai síkságon buszozunk, aztán beérünk a hegyek közé. Az út hol szűk völgyekben, hol a sziklás hegyoldalban kanyarog: karavánszerájok romjait, szeldzsuk és oszmán íves kőhidacsakát látunk, melyeken birkanyájákat terelnek át szurtos pásztoroklykők; a zsebkendőnyi teraszokon pedig buggyos gatyájú asszonyok kapálgatnak vagy ücsörögnek a csenevész fák alatt. Minden kanyarban, kiugró sziklatetőn terepszínre mázolt katonai barakkok szögesdrót kerítéssel, géppisztolyos őrszemekkel, a nagyobb kereszteződésekben homokzsákos lőállások, betonakadályok, tankok, páncélautók. A katonák lebámulnak buszunkra, állukat vakargatják, ujjuk a ravaszon. A készültség, a latolgatás ijesztő nyugtalansága a szemükben. Az ellenőrzési pontokon megállítá-

nak, fölszáll egy tiszt, keze a csontberakásos pisztolymarkolaton, beszedi a helybeliek személyijét, útleve-
lünket lapozgatja. Feszült csend, lehajtott fejek a buszon. Megszállt övezet.

Van városa azonban megdöböntő. A sóstó túloldalán vadonatúj, gazdag, modern szemléletű kereske-
dővárost találunk. Nem illik bele ebbe a lefojtott kurd világba. Nyugatiasabb ritmusú, mint *Isztambul*.
Szelidebb és engedékenyebb, mint *Urfa*. Kiszámíthatóbb, mint Diyar-bakir. Sétálunk a késő délutáni su-
gárutakon, mindenütt illetudóan nyüzsgő, jól öltözött tömeg, kéregetőket elvéve látni. Fényes ékszer-
boltok, kebabfüstben úszó lokantasik, falatozók diszkrét pincérekkel a bejárat előtt, telt házas fodrászsa-
lonok, szökőkutas parkok teaházakkal, farmeres lányokkal, mobilozó menedzserekkel. Befordulunk egy
mellékutcába, hirtelen recsegés-ropogás - bekapcsolták a müezzin hangszóróját. Amikor felharsan az első
„*Allah akbar!*”, a borús égből egyszerre fénycsóva metszi át Van városát nyugatkelet irányban. Lángolni
kezd az utca, megtorpanunk, a müezzin most dallamosabban hívja imára az igazhitűeket, miközben a mi-
naret csúcsa fellobban a lemenő napban, mint egy gyufaszál. A kereskedők kilépnek boltjuk elé, a keba-
bosok elmélázva eresztik le a kést, s Van egy szempillantásra elszakad a földtől, a hegyek fölé emelkedik.

Aztán lebukik a nap, lebukik a város.

Van nyugalma, harmóniája, szelidsége valójában mesterkéltnél. A modernség ataturki hártájára feszül egy
gyökértelen kereskedőtelep, egy burkolt gyarmatvilág és egy kiüritett, foghíjas tér közé. Itt ékszerboltok,
amott a sóstó partjainál pusztuló vár, itt tolongó tömeg, perzsa vásár, amott eltűnt utcák, szétvert tornyok,
csontokkal tömött kutak. Itt Van, valaminek az árnyéka, a buborékváros, ott pedig egy háromezer éves
polisz, amelyet éppen csak a közelmúltban tettek a földdel egyenlővé - a régi, az eredeti Van, a hajdani
örmény királyság virágzó települése. A két hely között nincs átjárás.

A valódi kultúraváltás nem Alp Arslán szeldzsuk hordáival jött el, hanem amikor Van tartományba
betették a lábukat a legelső chetékötöltek, hogy megbüntessék az „árulókat”. Az első világháborús kurd,
arab, cserkesz, török szabadcsapatok görbe karddal, előöltöltős mordállyal érkeztek - az örmény holo-
kausz, a Nagy Emésztés nyitányaként. De az ifjútörök perisztaltika akkor gyorsult föl pánikszerűen, ami-
kor a cári hadsereg bekopogtatott a városkapun: mielőtt az oroszok 1915-ben elfoglalták volna Vant, az
oszmánok porig rombolták a várost meg néhány évezredet Urartutól Armeniáig. A muszkáknak nem ma-
radt más dolguk, mint elégetni azt az ötvenötezer örmény hullát, amelyekkel a cheték és a török hadsereg
teleszórták az utcákat, országutakat. Csak 1918-ban, Van visszafoglalása után küldhették a törökök a mara-
dék örménységet gyalogmenetekben a szír sivatagba, ahová soha nem érkeztek meg.

Van ma új város, új élet: ugyan ki emlékszik az örményekre?

A. semmiképp nem akar bemenni. Hiába rimánkodom, hiába mondom neki, hogy vérig sértünk minden-
kit, fíntorogva csóválja a fejét: ő ugyan le nem veszi a cipőjét ebben a bikaszaros sárban. Kezd tragikomik-
us lenni a helyzet: odabent toporognak vendéglátóink, s karunknál fogva igyekeznek bevontatni a házba,
mi ketten pedig a küszöb előtt megvetjük lábunkat, és udvarias kifogásokat motyorászunk. A fölázott ud-
varon bokáig áll az emberi, állati húgy meg fekália, bugyborékol, pezseg a zuhogó esőben. Menjünk még
egy kört - mondom A.-nak dideregve, lazítsunk.

Bazaltkockákból összehányt, primitív kőkunyhók szétszórván a kopár lapályon, tezekből, vagyis szári-
tott trágyalepényből emelt kerítéssel, mecset, középület sehol, csak egy-egy asszony egyensúlyoz a fején
tejeskannát vagy tálcát a távolban - így fest egy isten háta mögötti kis kurd falu az Ararát lábainál. Mo-
gorván cuppogunk a sárban körbe-körbe. Jártunk már elég koszfészekben, de a nyomornak ez a foka lé-
legzetelállító. A reménytelenség, az elszigeteltség, a kezdetlegesség nyomasztó szaga terjeng mindenfelé.
És ami mindig beivódik a földbe meg az ösvényekbe: a pusztítás.

Az Ararát ma szutykos ködbe burkolózik: nincs esélyünk arra, hogy megpillantsuk az ötezer méteres
havas csúcsot. A falu fölött csak enyhén emelkedik a síkság, nyoma sincs magashegységnek, aztán egy-
szerre fölturnyosul a bizarr csipkézett sziklakúp, mintha valaki fölcsapott volna kis darabon a földab-
roszt. Amerre a szem ellát, átjárhatatlan, szeszélyes formájú, zöldesfekete bazaltpüré a mezőkön: az Ara-
rát telekakálta lábával a környéket. Olyan az egész, mintha viharos óceán fagyott volna meg házmagas-
ságú hullámaival, örvényeivel, megvadult áramlataival. Hirtelen megrántja valaki a karomat: "*Ne arra,
mutatni akarok valamit*" - mondja Hasszán, fiatal kísérőnk. Fölmászunk egy dombra, ahonnan jól belátni
a települést. Most vesszük csak észre, hogy az egymástól jó távolra épített kunyhók között alapfalakig le-
rombolt házmaradványok állnak, a szobák, a bejárat, a gazdasági épületek még jól kivehetők. A láthatat-
lan, a megevett falu. Ezekből épülhetett a mai település. De Hasszán nem ezt akarta megmutatni. A domb
tetején koromfekete bazalttömbök süppedeznek a sárban. Megállunk az egyiknél: vékony, reszketeg kéz-

zel karcolt kereszt látható rajta. Már csaknem teljesen elmosódott. „Ez az utolsó örmény sír - mondja Hasszán, aki a faluban született, - itt volt a temetőjük, a templomuk, de a többi sírkő már a föld mélyére süllyedt. Jó gazdagok voltak - teszi hozzá, és legyint - nézzék meg, mekkora házakat tudtak építeni.”

„Hová lettek?” - kérdem.

Kalauzunk megrántja a vállát, nem felel.

Itt az idő, figyelmeztetem A.-t különben baj lesz; legfeljebb lecsereled a zoknidat. Megint ott toporgunk Hasszánék kunyhója előtt, ha nem lépünk valamerre, befolyik a szaros sár a bakancsunkba. Megszabadulunk tőlük, mély lélegzetet veszünk, és a lehető legdiszkrétebb lábujjhegyezéssel betipegünk a fogadószobába. Az ünnepi párnákon már ott üldögél három házbéli férfiú, barázdált arcú, fehér fejkendős kurdok; sofőrünk a sarokban teázik az expedíció vezetőjével, a szarkalábas, nagy bajuszú Mehmettel, velük szemben pedig ott kuporog a padlón összehajtogatott lábakkal, nem kevésbé megilletődve a két amerikai, Matthew és Róbert. A legnagyobb jóindulattal is csak odúnak nevezhető helyiség berendezése egy ócska szovjet televízió, egy ruhásláda, néhány koszlott vánkos meg sok ezer vérszívó légy. Teát, valami téztafélét kapunk, de már a látványtól tekeregni kezdenek a beleink.

- Igazán szép falu - köszörülöm meg a torkomat, s igyekszem lefegyverzően mosolyogni a kurdokra. Meg se rezzen a tekintetük... - Hogy megy az élet errefelé? - szegezem Hasszának az egzisztenciális mélységű kérdést angolul. - Kicsit mintha kihalt volna a község...

- Az emberek mind fönt vannak az Agri Daghon, az Ararát hegyen - felel kísérlően. - Legeltetnek, háromezer méter magasságban; de lassan lebontják sátraikat, mert le kell hozni a juhnyájukat a rossz idő miatt.

- A falu mostanában kezd újra életre kelni - veszi át a szót Mehmet. - A török kormány telepítéspolitikája nemrégiben megváltozott: korábban szorgalmazta a környező falvak kiürítését, a lakókat a városokba kényszerítette. Hosszú évekre elnéptelenedett a kurd pásztorvidék, csak nemrég kezdődött a visszaszállingózás.

- Miért akarták a törökök, hogy a kurdok elhagyják lakhelyüket?

Mehmet máskülönben vidám fickó, a kényes kérdéseket szereti elbliccelni, de most gúnyosan felhúzza a szemöldökét. Egy másodpercig töpreng, hogy mondja-e, mondhatja-e.

- Attól félték, hogy az Ararát menti kis falvak támogatják a hegyekben bujkáló partizánokat, a PKK gerilláit. Azt hitték, a kitelepítéssel megfosztják őket utánpótlási bázisaiktól. Ám amióta *Öcalant* elfogták, viszonylagos csend van a hegyekben. Folynak harcok a katonasággal, de egyre ritkábban.

- Ha sorkatonákat is bevetnek a partizánok ellen, nem fordulhat elő, hogy egy helybéli kurd fiatal a saját falubelije ellen fog fegyvert?

- Itt még az is előfordul, hogy fivér az öccsére lő, és korántsem véletlenül - legyint Mehmet keserűen. - A törökök több kurd falut lefizettek, hogy vadásszanak azokra a gerillákra, akik az ő függetlenségükért is harcolnak. Lassan több a vadász, mint a partizán. A törökök ebben nagyon rafináltak: most is ugyanúgy történik, mint az első világháborúban.

Nincs mese, félreteszem az udvariaskodást.

- Elmondanák, mi történt a falu örmény lakosságával? Ők is az 1915-16-os török vérengzéseknek estek áldozatul?

- Az oszmánok vérengzésének - helyesbít Mehmet, és a szeme megvillan.

- A szultánok bűne volt, hogy kiirtották Törökország örményeit.

- A hadsereg hajtotta végre a népirtást a faluban vagy helybéliek?

- Minket, kurdokat is szép számmal felhasználtak ezen a vidéken, azt mondták, az örmények uzorások, a ti pénzetekre fáj a foguk, kereskedőik kizsebelnek benneteket. Ha segítetek, lesz jó házatok, jószágitok, és többet nem kell szűkölködnötök. Ezzel a szöveggel meg jó fizetéssel lázították a nomád kurdokat az őslakos örmények ellen. Alig páran maradtak életben. A túlélők leszármazottai most valahol Amerikában, Örményországban meg Szíriában élnek szétszórva. Nem jönnek vissza még látogatóba sem.

- Hány török élt itt eredetileg? - kérdezi most Matthew, az amerikai.

- Egy se. Kelet-Anatóliában: a Van-tó, az Ararát, Kars és Ani környékén egyetlen török sem élt az első világháborúig. Csak kurdok meg örmények. Ma már csak kurdok - és persze a török rendfenntartók.

- Hogyan tudták és tudják ma is felhasználni a törökök a kurdokat saját céljaikra? - értetlenkedem.

Mehmet megint elhúzza a száját, tömött bajsza jobbra-balra billen.

- Nézzék, ha maguknak a nap minden órájában a Török Köztársaság nemzeti nagyságával, katonai erejével mosnák az agyukat katonai szolgálat közben; ha szünet nélkül sulykolnák, hogy *Kemal pasa* minden

törökök atyaistene, s aki a nemzet egységét veszélyezteti, az az Atatürki hagyományokat köpi le - nos, akkor feltehetően maguk is fegyvert fognának, még saját maguk ellen is, ha ezt a parancsot kapják feljebbvalójuktól. Ez nálunk a katonaság: a kurd fiatalokból kitépik, kilúgozzák hagyományaikat, hogy *Atatürköt* és a nagy török szellemet ültessék mindennek a helyére. Így irányítható az egész ország.

Folytatjuk

(Megjelent a Magyar Nemzet 2005. május 21-i számában)

* * *

Gál Éva Emese

Az emlékezet útjai **90 éve történt az örmény genocídium**

Április második felében az örmény közösségek világszerte megemlékeztek a 90 évvel ezelőtti törökországi örmény népirtásról, amikor 1915-ben az első világháború leple alatt az Ifjú Törökök pártja deportálás látszatát keltve megsemmisített mintegy másfél millió anatóliai örményt. Az alábbiakban erre emlékezett az erdélyi *Puskás Attila* örmény katolikus vikárius.

Az évforduló alkalmából a Kossuth rádió április 18-24 között megszervezte az örmény templomok harangzúgás-sorozatát: sorra megszólalt a jeruzsálemi örmény templom harangja, az ecsmiadzini-örmény apostoli egyház templomának harangja, a libanoni székesegyház, a gyergyószentmiklósi örmény katolikus templom és a budapesti Orly utcai örmény templom harangja. Gyergyószentmiklóson, ahol jelenleg a legnagyobb lélekszámú örmény közösség él Erdélyben, már április 19-én megemlékeztek a genocídiumról, amikor Puskás Attila örmény katolikus érseki helynök rövid történelmi ismertetője után háromrészes filmet is megtekinthettek a résztvevők az örmény-magyarokról, április 24-én pedig megemlékező szentmisét tartottak az örmény katolikus templomban.

- Milyen történelmi előzmények vezettek az 1915-ös törökországi örmény népirtáshoz? - kérdeztük Puskás Attila vikárius urat.

- Az örmény genocídium története visszanyúlik a 19. század végére, már az 1880-as évek második felében érték atrocitások az örményeket. Anatóliai jelenlétük Ani városának pusztulásával hozható összefüggésbe, azt 1054-1064-ben először a bizánciak, majd a törökök rombolták le. Ezután kezdődött az örmény népvándorlás, s ennek következtében kerültek 6-700 évvel később Erdélybe is az örmények, egy másik részük viszont fokozatosan délre szorult, eljutott Anatóliába, Cilicia területére, tehát a ciliciai királyság alapítása az örmények nevéhez fűződik.

A királyság bukása után, tehát a 14. század végétől élnek örmények az anatóliai területeken, ahol jelentős gazdasági potenciált képeztek, s mint keresztényeknek, a török szultánok engedélyezték nekik a szabad vallásgyakorlást, sőt annyira megbíztak bennük, hogy fennhatóságuk alá tartozott valamennyi keresztény egyházi felekezet. A 19. század mindenütt a nemzeti öntudatra ébredés, megújulás százada, magyar földön is a forradalom ideje, ha a márciusi ifjakra gondolunk. Törökországban a nemzeti öntudatra ébredés sajnos az örmény genocídiumhoz vezetett. 1914-ben került hatalomra az Ifjú Törökök pártja, amely - mint minden nemzeti eszméktől fűtött párt - kizárólagosan török uralmat akart az ország egész területén, s abba nem férték bele a nemzeti kisebbségek, az örmény kisebbség pedig óriási szálla volt a szemükben.

Kihasználva az első világháborús zavaros helyzetet, megszervezték a szisztematikus népirtást, megrendezve az örmény deportálást. Először az örmény értelmiséget vitték el, orvosokat, papokat, majd a népet deportálták, illetve végezték ki. Nagyon sok örményt kivittek a szíriai sivatagba, és otthagytak 30-40 fős melegekben, ahol nagy részük elpusztult. Többen vértanúhalált szenvedtek, mert bár a genocídium a kisebbség ellen irányult, volt vallási háttere is. Medin püspökét, *Ignác Maloiant* tizennégy társával a kereszténység megtagadására szólították fel, s mert ezt nem voltak hajlandók megtenni, főbe lőtték őket. Ignác Maloian püspököt 2000-ben avatta boldoggá *II. János Pál pápa* a Szent Péter téren, amely egyben üzenet is volt a török nép számára, hogy vértanúságról és keresztényüldözésről volt szó.

A magyarság a népirtás történetét *Franz Werfel: A Musza Dagh negyven napja* című regényéből ismerheti, amely nagyon szépen rögzíti a törökországi Mózes-hegy körüli eseményeket. A Mózes-hegy egyik oldala a Földközi-tengerre néz, s tudjuk: ott várták a francia hatóságok a menekülő örményeket, és megmentettek, akit lehetett. A francia hadsereg közbelépése sok örményt megmenekített, Szíriába és Libanonba telepítve őket.

Egy ilyen 1915-ben létesített, ma virágzó kisváros Szíria és Libanon határán *Andzsar*, színörmény kultúrával a muzulmán kultúra közepén. Megjegyzendő, hogy bár nem léptek közbe, a nagyhatalmak a hábo-

rús viszonyok között is felemelték szavukat a népirtás ellen, de hathatós segítséget csak Franciaország nyújtott.

Tudjuk azt is, hogy *XIV. Benedek pápa* is tiltakozott az örmények öldöklése ellen. 1915-ben megszűnt az örmény kisebbség Anatóliában, s az adatok szerint mintegy másfél millió ember pusztult el. Ez azért nagy szám, mert abban az időben összesen négymillió-ötszázezer örmény élt a világon, tehát a kiirtott örménység a nemzet egyharmada. A kérdés, hogy mennyiben volt népirtásról szó? A török hatóságok ugyanis ma is azt tartják, hogy az örmények üldözése a háborús viszonyok miatt alakult ki, és a török hatóságok nem vonhatók felelősségre népirtás miatt. Mára már viszont több ország elismerte, hogy az örmény genocídium volt a 20. század első népirtása. Az ENSZ 1985-ben, az Európa Tanács 1987-ben ismerte el, majd 2001-től több európai állam, mint Franciaország, Olaszország, Hollandia. A Szentatya 1996-ban írt levelében ugyanígy értelmezi ezt a történetet, s ezt 1999-ben nyomtatékosította. Ez azért fontos, mert ez az első pápai nyilatkozat, amelyben az örmény népirtás genocídiumként szerepel, tehát egy nép ellen irányuló, erkölcsileg elítélendő cselekedetként.

- Mi lehet annak az oka, hogy az Amerikai Egyesült Államok még nem ismerte el az örmény genocídiumot?

- Ez érdekes jelenség. A 20. század történelmében mindenki figyelme a zsidó népirtásra irányul, ezt tartják a század első népirtásának. *Adolf Hitler*, amikor megszervezte a zsidóság felszámolását, szembe-sült a kérdéssel, hogy mit fog hozzá szólni a világ, s azt válaszolta: „*Ha az örmények kiirtásához nem szólt semmit, a zsidókéhoz sem fog.*” Hitler tehát tudott az örmény népirtásról, amelybe a korabeli Németország nem avatkozott bele, szövetséges viszonyban lévén Törökországgal. Hogy most sem ismerik el, azon lehet gondolkodni. A történelmi valóságra figyelő demokráciák számára viszont egyértelmű: a 20. század első népöldöklése az örmény genocídium, ha nem is volt olyan méretű, mint a zsidó holokauszt. Itt nem számokról van szó, hanem magának a tettnek az erkölcsi súlyosságáról, s ilyen értelemben az örmények elvárják, hogy az Egyesült Államok is ismerje el a törökországi örmény genocídiumot, mint a 20. század első népirtását.

2001-ben a kereszténységük 1700. évfordulóját ünneplő örmények felvonultak Rómában az Amerikai Egyesült Államok nagykövetsége előtt, és transzparenszekkel kérték, hogy ismerje el az örmény genocídiumot.

- Milyen erdélyi, illetve romániai vonatkozásai vannak a genocídiumnak?

- A népirtás elől menekítve száz gyermek került Erdélybe, Csíkszépvíz fogadta be őket, s innen indulva olvadtak be az erdélyi örménymagyarokba. Leszármazottaik ma is közöttünk élnek, mint például *Bodurján János*, a székelyudvarhelyi Palló Imre művészeti iskola igazgatója. Nagyon sokan menekültek Bukarestbe, fölpezsdítve az örmény diaszpórát, amely körülbelül ugyanolyan idős, mint az erdélyi. Az Erdélybe sodródott örmények katolikusokká váltak, míg az Ó-Romániába kerültek az úgynevezett apostoli egyház fogadta be.

- Az örménymagyarokról szóló filmben, amelyet a gyergyói megemlékezés alkalmával láthattunk, szó volt a velencei Szent Lázár szigetről is. Mi ennek a jelentősége az örménység szempontjából ?

- A Szent Lázár sziget az 1701 -ben alakult örmény Mechitarista rend központja, amely az egyetlen örmény szerzetesrend. A törökök elől menekültek oda. A Szent Lázár szigeten kolostor áll, a világ egyik legnagyobb örmény nyelvű könyvtárával. Nyomdát alapítottak, iskolát, ahol ma is örmény nyelvkurzusokat tartanak, valamint történelmi tanfolyamokat és örmény kulturális rendezvényeket szerveznek. Az intézmény nyitott mindenki előtt, tehát bárki, aki beszél egy világnyelvet, itt elmélyülhet tanulmányaiban. Most Európa-szerre tendencia, hogy a kolostorokat lelkigyakorlatot, meditációkat lebonyolító szállodákká alakítsák át, tért hódít egy ilyen vallásos jellegű turizmus Európában, amelynek befogadó központja a Szent Lázár sziget is.

Visszatérve az örmény genocídiumra, a Kossuth rádió által kezdeményezett örmény harangzúgás-sorozat azt a célt is szolgálta, hogy a magyarság megismerje az örmény nép történetét, mert úgy érzem, a két nép története nemcsak abban a vonatkozásban függ össze, hogy Erdélyben összeolvadtak, hanem abban is, hogy mindkettőnek hányatott sorsa volt a történelem során, és óriási túlélési képesség jellemezte, amelynek a nyelven túl, a történelmi tudat, és az Istenhit adott erőt.

(Megjelent az Erdélyi riport 2005. május 19-i számában)

* * *

Így láttam - Örményországot - szubjektíven

2005. májusában Örményország nekem a következőt jelentette:

Az utcán csupa-csupa életkedvvel teli ember jött velem szembe - ez kellemesen meglepett. Ami először az utamba került, mind finom volt: konyak, előételek, borok, fagyalt - ezt ígérték.

Örményország zuhogó esővel és hűvös idővel fogadott, szerte bővizű hegyi patakokon keltünk át, minden zöld színben pompázott - nem erre számítottam. Nyelvben jártas magyar barátom segítségével három nap alatt közelebbi ismeretségbe kerültem az örmény Abc-vel - ezt nem reméltem.

A Kis-Kaukázus, ahol az ország elterül, vulkánikus hegység. Az általános építőanyag a vulkáni tufa, amely tulajdonképpen nem más, mint természetes gázbeton. Lelket öntenek az unalmas építőanyagba, csipkét vernek rá, Khacsar - láss csodát!

Az armenicumokat (szőnyeg, szőlőtőke, aszalt gyümölcs) keresni kellett - a konyak kivétel(es).

Az örmény templomi építőművészet nagyon egységes. A középkor első felében, mondhatjuk, szakmai monopóliumuk volt. Ők már akkor feltalálták a graffitit, hajtógáz nélkül...

*Füleki Balázs, a XIII. kerületi
Örmény Kisebbségi Önkormányzat elnöke*

* * *

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület örményországi bemutatkozása 2005. május 18-30.

Dr. Issekutz Sarolta elnökasszony beszéde

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, kedves Barátaim, Véreim!

Nagy utat tettünk meg Budapesttől Jerevánig, hogy meglátogassuk az őshazát. Őseink közel 770 évvel ezelőtt tették meg ezt az utat Magyarország felé, mégpedig menekülve. Az 1239-es évben a hagyomány szerint az „*ezeregytornyú*” Ani fővárost el kellett hagyniuk a pusztító szeldzsuk török invázió miatt. Lapokra szedve menekítették egyházi könyveiket, a kódexeket, értéktárgyaikat, hogy aztán valahol letelepedve újra kezdhessék az életet. Először a Kaukázusba húzódtak fel, ahol közel 100 évig éltek, de az ellenség utolérte őket és tovább kellett menekülniük. A Krím-félsziget kövekezett, *Kaffa* városa. A tatár invázió ismét menekülésre kényszerítette őket (1475). Moldvában telepedtek le *Jasi*, *Bakó*, *Botosán*, *Fogsani*, *Roman* településekben. A XVII. század második felében azonban elviselhetetlenek voltak a moldvai vajda örményeket sújtó adórendeletei, valamint a vallásuk miatti megkülönböztető intézkedések, ezért a Kárpátokba húzódtak, majd **I. Apafi Mihály** erdélyi fejedelem hívására - a hagyomány szerint -, 3000 örmény család betelepedett Erdélybe 1672-ben. Nagy szeretettel fogadták őket, hiszen a magas színvonalon és tisztességesen üzött kisiparuk, kereskedelmük ismert volt már a Kárpát-medencében, de egész Európában. Ugyanis már a honfoglalás korában megjelentek örmények a Kárpát-medencében, a magyar államiság létrejöttét követően már örmény telepekről is tudunk, például Esztergomban.

Erdélyben őseink létrehozták saját városaikat, önkormányzataikat. *Szamosújvár*, *Erzsébetváros* szabad királyi városokat, *Gyergyószentmiklós*, *Csikszépvíz* településeket és szétszóródtak egész Erdély-szerte. Kultúrájukat, hagyományaikat, örmény rítusukat őrizték az örmény katolikus egyházuk kebelében. Felépítették csodálatos templomaikat, amelyekben a mai napig felhangzik az örmény liturgia, az örmény saragánok. De csak a templomban őrizték meg és őrizzük ma is az örmény nyelvet, a mindennapok szükségszerűen elfeledtették az évszázadok során a nyugati nyelvjáráshoz tartozó, de önállónak tekinthető erdélyi örmény nyelvjárást.

A testvérként befogadó magyar nemzet kebelén őseink igazi hazát és nemzetet találtak. De örmény gyökereiket, hagyományaikat, kultúrájukat és vallásukat szigorúan őrizték, ragaszkodtak hozzá. Letelepelték végre és összehordhatták a szétszedett kódexek lapjait, a bibliát. Új hazájuk és a befogadó magyar nemzet iránti lojalitásuk eredményezte, hogy szépen gazdagodtak, önkormányzataik virágoztak mindenki meglepedésére. Az iparos és kereskedő ősök leszármazottai a XIX. században már magas kormánytisztviségeket, hivatalokat láttak el, kimagasló gazdasági, művészeti eredményeket értek el, a magyar társadalom kiemelkedő tagjaivá váltak. A magyar nemzet 1848-49-es szabadságharcában vérüket ontották a haza és szabadság oltárán. Az Aradon kivégzett 13 vértanú közül **Kiss Ernő** altábornagy és **Lázár Vilmos** ez-

redes az erzsébetvárosi örmény közösségből került ki. Büszke vagyok rá, hogy Kiss Ernő aradi vértanú rokona vagyok, akinek nagyanyja **Issekutz** lány volt.

A XIX. század utolsó harmadától 1919-ig két miniszterelnököt és nyolc minisztert adott a kis örmény közösség a magyar hazának, és azóta is a csúcson teljesítenek az élet minden területén.

A XIX. századtól kezdve az örmény közösség magát magyarörménynek nevezi, mely kifejezés utal a magyar anyanyelvűsége és örmény gyökereikre. 1920-ban ismét menekülniük kellett nagyszüleinknek, dédszüleinknek Erdélyből. Az I. világháborút követő trianoni békediktátum megcsönkította Magyarországot, területének kétharmad részét elszakította és a környező államoknak juttatta, így a magyar lakosság - közöttük a magyarörmény lakosság is - idegen hatalom alá került. Vagyonukat, földjeiket elvették, hivatali állásuk megszűnt, menekülniük kellett. A Csonka Magyarországon találtak menedéket és ismét előlről kezdték mindent. Ez történt a II. világháború után is. Így került közösségünk nagy része a mai Magyarországra. Civil szervezetünk neve ezért Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület. Benne van a szülőföld: Erdély és az örmény gyökerek.

Ma Magyarországon mintegy 15-20000 örmény származású él. Majd 98 %-át az erdélyi örmények, a magyarörmények alkotják. Néhány száz fő körüli a XX. században Örményországból, vagy a szomszéd államokból bevándorolt örmény testvéreink száma, akik még beszélnek az örmény nyelvet. A törökországi örmény népiirtás menekültjeiből egy kis csoport ugyancsak Magyarországon telepedett le, de többségük a II. világháború után hatalomra került kommunista rémuralom elől Nyugatra, illetve Amerikába, főleg Dél-Amerikába távozott.

1990-ben Magyarország demokratikus átalakuláson ment át, amelynek eredményeként 1993-ban megszületett a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény. Büszke vagyok rá, hogy nevemhez fűződik a magyarországi örmény kisebbségi önkormányzatiság kialakulása, megszervezése. Ügyvédként-jogászként az örmény önkormányzatiság szabályait megalkotva sikeresen tudtuk a választásokat lebonyolítani 1994-ben, majd létrehozni a fővárosi kerületi és vidéki önkormányzatokat, az Országos Örmény Önkormányzatot és a Fővárosi Örmény Önkormányzatot. Magam a II. kerület, a Budapest Főváros elnöke és az Országos Örmény Önkormányzat alelnöke lettem. A történelmi örménység, az-az a magyarörmények, akik több, mint 100 éve honos népcsoportként jogosultak voltak örmény kisebbségi önkormányzatokat létrehozni a törvény feltételei szerint, közösen bevándorolt testvéreinkkel az örmény identitás, az örmény kultúra megmaradása, az örmény érdekképviselet biztosítása érdekében létrehozták szervezeteiket. Sikeres kezdet, de szomorú folytatás következett. Majd 2002-ben, a 3. választási ciklusban végre sikerült az addigi vezetést leváltani és együttműködéssel közösen létrehozni az Országos Örmény Önkormányzatot, magyarörmény és örmény közös vezetéssel. Mindez az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület kiemelkedő választási eredményének volt köszönhető.

Az *Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület* 1997-ben alakult a történelmi örménység tagjaiból. Átszövi egész Magyarországot és Erdélyt kulturális tevékenységével. Kilencedik éve havilapot jelentet meg *Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek* néven, 1600 példányban, átlagosan 50 oldal terjedelemben, ingyenes terjesztéssel. A lap elkerül a nagy közgyűjteményekhez és civil szervezetekhez, önkormányzatokhoz Magyarországon és Erdélyben. Kulturális és információs havilap, amely az örmény múlttal és a jelennel egyformán foglalkozik, hogy átmentse mindazt a sok értéket, amelyet az örménység létrehozott nemcsak a magyar nyelvterületen, hanem mindenhol. Amelyre mi büszkék vagyunk. Hogy megismertesse nemcsak az örmény származásúakkal az örmény történelmet, kultúrát, hagyományokat, hanem a többségi társadalommal is. Kultúra közvetítés és értékmentés a célunk. Évente kiadjuk a lap évkönyvét, hogy a könyvtári polcokon nyomot hagyjunk magunk után, különösen a kutatók számára.

Ugyanilyen szerepe van az Egyesület kiadói tevékenységének is. *Erdélyi Örmény Múzeum* sorozatunk kilenc könyvet adott ki eddig, továbbá kiadta az erdélyi örmények magyar nemessé vált részének genealógiáját is egy hatalmas könyvben, színes címerrajzokkal. Egyedülálló alkotás a hazai kisebbségek körében is! Több örmény vonatkozású könyv megjelenését támogattuk. 2005 évre kiadtuk magyar-örmény-angol nyelven az örmény népiirtás 90. évfordulójára a Musza Dagon készült fotókkal illusztrált emléknaptárunkat, ahová *Szabó László* erdélyi örmény fotóművész zarándokolt el és a képekhez *Lászlóffy Aladár* Kosuth díjas költő írt verseket. Az örmény fordítást *Vahram Martirosyan* készítette felkérésünkre. Büszkék vagyunk rá, hogy elsőként állítottunk emléket az örmény népiirtás áldozatainak 90. évfordulóján Magyarországon.

Fővárosi Örmény Klubot üzemeltet az Egyesület, amely minden hónap 3. csütörtökén zajlik immár tizedik éve. Tartalmas kulturális műsorral - előadások, élő zene, filmvetítések - büfével, jóízű beszélgeté-

sekkel telik el egy-egy est. A közösség igen kedveli, kb. 100 fő körüli létszámban látogatják, kimagasló rendezvények esetén 150-200 fő is részt vesz a klubban.

Fontos feladatunk a kiállítások szervezése az örmény kultúra bemutatására. 1994 óta több, mint 60 kiállítást rendeztem nemcsak Budapesten, hanem vidéken, sőt Erdélyben is. Most hoztam magammal egyet, amely az örmény népi tánc 90. évfordulójára készült. Budapesten az Örmény Katolikus templomunkban április 23-án nyitottuk meg a kiállítást. Két részből áll: a már említett emléknaptár fotóiból és *Vákár Tibor* magyarörmény építész-művész Ararát szimfónia című grafika sorozatából. A kiállítás anyagát ezennel szeretettel az *Anahit Simonján* elnök asszony vezette Örményország - Magyarország Egyesület részére adományozza az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület hálánk jeléül, hogy segítségünkre volt ezen bemutatkozó műsor megszervezésében.

Számtalan nemzetközi konferencia szervezése van a hátunk mögött, nagy kulturális rendezvények, örmény katolikus búcsúkon való részvétel, sok kis közösségi program, mindezek az örmény gyökerű közösség együvé tartozását erősítik.

Az egyesület elnökeként elhatároztam, hogy megszervezem budapesti képviselőtársaim részére az őshaza meglátogatását, hogy egyszer legalább életükben láthassák azt a földet, amelyet őseinknek el kellett hagyniuk. Hogy szívják be az örmény föld szagát, az örmény fennsík csodás levegőjét. Magam 35 évvel ezelőtt jártam Örményországban, magán turistaként, és máig nem feledem azt az élményt. Ezzel tartoztam képviselőtársaimnak és boldog vagyok, hogy sikerült. Csoportunkban Budapest II., III., V., IX., XI., XII., XIII., XIV., XVI. kerületéből, a Fővárosi és az Országos Örmény Önkormányzatból jöttek el az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület képviselői. Köztünk van *Szongoth Gábor* országos örmény alelnök, aki a magyarörmények alelnöke. Elnöke ugyanis nincs az országos önkormányzatnak, csak két alelnöke: a másik alelnök az örmény anyanyelvűeket képviseli: Szárkiszján Adám. Valamennyi képviselőnk örmény gyökerű. Családjaik igazoltan örmény gyökerűek, sokak neve is már elárulja örmény származásukat.

770 évvel ezelőtt őseink lapjaira szedve a szent könyveket menekítették magukkal új otthonukba. Most az eltelt 770 év történelmét, örmény kultúráját, örmény katolikus hitéletét, az örmény hagyományokat, s különösen az utóbbi 12 év magyarországi örmény önkormányzatiság történéseit, a kulturális identitásörzésünk dokumentumait hordjuk össze és letétbe helyezzük az őshaza gyűjteményeiben - könyvekbe zárva. Ezzel bizonyítani akarjuk, hogy mi őrizzük őseink szellemi és tárgyi hagyatékát magyar nyelvterületen, ragaszkodunk örmény gyökereinkhez. Azt szeretnénk, ha az őshaza számon tartaná a magyarországi és erdélyi (jelenleg Románia), magyar anyanyelvű örmény diaszpóráit, amely együttesen közel 30.000 főt számlál. Ezért könyveinket adománylevél kíséretében átnyújtjuk a Matenadaran könyvtárának, valamint a Tudományos Akadémia diaszpórákkal foglalkozó részlegének, de juttatunk belőlük a Jereváni Történelmi Múzeumnak, valamint a Jereváni Főpolgármesteri Hivatalnak, és nem utolsósorban az Örményország - Magyarország Egyesületének.

Köszönetet mondunk *Anahit Simonján* elnök asszonynak, *Vahram Martirosyan* író-műfordítónak segítségükért, munkájukért és *Zsigmond Benedek* armenológusnak, aki örmény és angol fordításaival segítségünkre volt eddig és lesz ezután is. Köszönet a *Hyur Servicének*, hogy utazásunkat körültekintően megszervezte. Mindezt a sok kedvességet magunkkal visszük haza az őshaza szereteteként a csodás élményekkel együtt.

Köszönöm, hogy meghallgattak.

(Elhangzott 2005. május 26-án Jerevánban)

* * *

Senki sem tudja, vajon tart-e reggelig gyertyája

* * *

Morzsák és gondolatok Örményországról

Örményországi látogatásunk előtt is jól tudtuk, hogy a rokonsorsú népek kedvelik egymást. A nehéz történelmi múlt, a keresztény hit megtartó ereje, a különleges nyelv varázsa, a táj megkapó szépsége elég ahhoz, hogy rokonokká tegyen bennünket. Nem véletlen, hogy gyakran hivatkozunk a gyökerekre, különö-

sen az erdélyi örmény gyökerekre, hisz egész utazásunk során ezt az érzést tapasztaltuk, bármerre jártunk. Morzsákat szeretnénk felvillantani ezekből, a teljesség igénye nélkül.

Gyönyörű, napsütéses délután sétáltunk Jereván árnyas fái alatt, amikor egy jellegtelen épület, a Bölcsészkar kapuján szebbnél szebb lányok siettek kifelé nőiesen, csinosan, sudár fiatalemberek tekintetétől kísérve. (A mi szemek is odatapadtak rájuk.) Első megfigyelésünk, hogy Jerevánban, de talán egész Örményországban a nők és a férfiak őrzik még hagyományos szerepüket, nem törekszenek uniformizálódni. A fiatalok nem csámpás edzőcipőkben trappolnak, elegáns tiszta lábbelit viselnek, mintha fontos szimbólum lenne a tiszta cipő és az ápoltság! Az ottaniak nagyon panaszkodnak a gyors amerikanizálódás miatt, de valószínű, még nem jártak Magyarországon.

Bármerre jártunk utunk során, mindenki szót értettünk. Öregek és fiatalok, tanult és iskolázatlan emberek örményül beszéltek egymással. A hosszú orosz elnyomás, az anyanyelv tilalma nem gyengítette, inkább erősítette bennük a hűséget. (Az örmény nyelv használata tiltott volt munkahelyen és az iskolában egyaránt.) Hogyan őrizték meg a nyelvet, miközben oroszul is megtanultak, s ezt is a maguk javára fordították? Mi ebből sem kamatoztattunk semmit. Egy tanult örménnyel angolul is lehet ismerkedni, nálunk ez miért nincs így?

Estéknként a jereváni kertvendéglőkkel ismerkedtünk. A szórakozóhelyek tiszták, a vendéglátók kedvesek, a zene kellemes, mi ebben a furcsa? Ez azonnal feltűnt, nekünk magyarországiaknak különösen. Nem talákoztunk randalírozó, ittas emberekkel. A fiatalok egy pohár ital mellett ültek és beszélgettek. Egész ottlétünk alatt józan örményeket láttunk csupán - ugye hihetetlen?!

Az örmények akarnak, mernek többek lenni, ők talán képesek nagyot álmodni. Kívánjuk, hogy ébredésük egy megújuló Örményország diadala legyen! Hát ezért a tanulságért is érdemes volt Örményországot bejárni. Köszönet mindenért:

Csiky Zoltánék

* * *

Erőszak nem teszi igazzá azt, ami hazugság.

Wass Albert: Hagyaték

* * *

Mi tetszett legjobban Örményországban?

Milyen volt Örményország? Mi szépet láttál? Hogy tetszett a táj? Milyenek ott az emberek? Többen tették fel ezeket a kérdéseket, miután május végén hazatért csoportunk Örményországból. Én mindjárt mesélni kezdtem. Nagyon sok szépet láttunk, sok kedves és kellemes élményünk volt az ott töltött tizenkét nap alatt. Záporoztak a kérdések, melyekre megpróbáltam válaszolni.

De mi tetszett neked a legjobban, mi volt a legnagyobb élmény számodra? A válasz egyszerűnek tűnt, de nem tudtam rá azonnal határozott választ adni. Végiggondolva a számtalan, felejthetetlen élményt, melyben részünk volt, egyik hétköznapi délután tett sétám jutott eszembe. Szállodánkból az Abovián utca egyik mellékutcájában, az Estonakan utcában egy ismerős örmény grafikusművész műtermét készítettem felkeresni, és akkor a sokemeletes bérházak által szinte körbe zárva egy gyönyörű kis kőből épült ősrégi műemlék templomot pillantottam meg. Mint később megtudtam, ez a templom Jereván legöregebb temploma, 1246-ban épült. A templomépület állaga pedig semmivel sem tűnt rosszabbnak, mint a körülötte álló alig néhány évtizede épült lakóházaké. Közelebb érve meglepődve tapasztaltam, hogy benne épp szentmisét tartanak. Bementem és nagy meglepetésemre a kis templom tele volt hívekkel, akik többnyire fiatalok voltak. Hirtelen az az érzésem támadt, mintha fél évszázaddal korábban a Lehel-téri templomban a délután 6 órai szentmisén lennék. Körülnéztem, ismerős arcokat keresve, de hamar ráeszméltem hol is vagyok.

A szentmise végeztével, mindenki ment a maga dolgára. Kissé megkéstem a műteremből, de az a jóléti érzés töltött el, hogy ez bizonyára nem csupán elszigetelt jelenség. Hisz akkor nem kell féltetni az örmény ifjúságot a kocsmázástól, a Való Világtól, és más hasonló veszedelemtől, sem pedig az örmény nemzetet a jövőtől...

Harmath Kálmán

* * *

Az örmények - Galiczia

7. befejező rész

Még tisztábban, mint *Jazlowieci* e régi örmény házain, nyilvánul az örmény ízlés a sajátzerű tetőzetű fa-épületekben. A meglehetősen nehézkes és dísztelen földszintes épület fölött váratlan meglepetésül magas, igen hegyes és merészen hajlított fődél (zazúg) emelkedik; a két oromra tűzött lándzsa-alakú, körülbelül egy méternyi magas csúcs (stílp) igen beszédesen fejezi ki a röptében való emelkedés heves vágyát. Valósággal a nép jellemét látszik kipéldázni ez a vaskos, nehézkes és közömbös alapról hirtelen, minden átmenet nélkül, mintegy epés hevelességgel föllobbanó törekvés, akárcsak a piszkos üzleti könyvek, elsárgult jegyzetek és számlák, az évek során át való üzérkedés, alkudozás és számolgatás e néma tanúi közül hirtelen nekiszabadult és merészen csapongó örmény képzelem. Ilyenféle házak még néhány évvel ezelőtt nagyobb számmal voltak *Sniatyn* városkában.

Az alakokkal való díszítést kevésbé kedveli az örmény műízlés; az evangélisták ábrázolásai, melyek számos lengyelországi evangéliárumban láthatók, bágyadt utánzatai az egyetemes bizanci mintáknak. Annál eredetibb és sajátzerűbb az igazi örmény díszítmény; erre vonatkozó rajzunk a velencei San Lazaro-kolostor egy evangéliariumából való, mely a XVII. században Lengyelországban készült. A nevezett velencei kolostorban, valamint a bécsi mechitaristákéban és a krakói Czartoryski-féle múzeumban több ilyen lengyelországi képes örmény kódex látható; a legszebbek azonban kétségkívül a párisi Bibliotheque nationaleban vannak. Az örmény díszítmény szerves tagoltságával és határozott szerkezetével nagyon szépen kiválik a gerinctelen bizánci ékítmények közül, melyek alatt gilisztaszerű csavarodásaikkal egész értelmetlenül végződnek. Már jóval kevésbé tetszetősek a kezdőbetűk, melyeknek indái és levelei között madarak és halak furcsa társasága bukfencez évszázadok óta ismétlődő hagyományos mesterkedéssel; mert minden, még oly agyafúrt ötletességük is csak alig tudja elleplezni igazi eredetüket, amely nem egyéb, mint zavaros és félénk kapkodása a keleti, vagyis pusztán vonaldíszítményű, és a nyugati, vagyis alakokból álló elemek között. Ez elvértve föl-fölbukkanó enyelgő játéknak még csak megjárja; ha azonban a XVI. században keletkezett lengyelországi evangéliarium szeszélyesen összevissza csavarodó díszítményeit vonalról-vonalra ott látjuk már egy 1375-ből való örményországi kéziratban; akkor csak nyilván való, hogy a bizánci törzsnek örmény ága is ugyanolyan hamar merev élettelenességre jutott, mint a töve.

Mindkettőnek a további sorsa is közös, s mindkettő körülbelül ugyanabban az időben is pusztul el; egyszerre korhadnak el, a mikor a barokk ízlés áradata a talajt, melyen előbb oly szépen virultak, egészségtelen mocsárral önti el.

A XVII. század elején ugyan még nem egy szép karcsú vonaldísz csempésznek át az evangéliariumokból a sírkövekre, de lassanként ezek is kivesznek a föliratok örmény betűivel együtt; a karcsú keleti vonalak mindjobban kiöblösödnek, és a díszítmény e téren is mindinkább durva, pöffeszkedő nehézkességbe téved. Még a leMBERGI székesegyház kapubálványain és a sírköveken oly gyakori örmény kereszt is elveszti lassanként eredetileg oly jellemző és a hagyományban, valamint a felekezeti liturgiában szentesített alakját; a lappal fektetett háromoldalú hasábok kereszteződésének mind a két szára bunkókat és egyéb kinövéseket kap a végein, melyek kétségtelen jelei a stílérzék benső megromlásának. A barokk ízlés itt is mutatja bomlasztó hatását.

A barokk formákhoz való ezen átmenet és a nemzeti ízlésnek ez a hanyatlása azonban Lengyelország akkori közállapotához képest csak egyik külső jele az örmény nép fokozatos ellengyeledésének. A XVII. század végén ugyan egy pillanatra még úgy látszott, mintha az akkor már nagyon aláhanyatlott „natio"-ra oly föladat várt volna, melynek megoldása azt szorosabb egységbe fűzni és eddigi kereskedelmi feladatát kiválóan politikaivá emelni lett volna hivatva. *Sobieski János* király ugyanis az ő messzire néző keleti politikájában a lengyelországi örményeknek igen fontos szerepet szánt. Önálló örmény birodalmat tervezett Ázsiában, mely Róma szellemi és Lengyelország politikai főnhatósága alatt Törökország ellen-súlyozására szolgált volna. Csak természetes, hogy e célra az új állam berendezésénél a lengyel örményeket terveinek hathatós támogatóiul szemelte ki; sajnos azonban, a nagyszabású tervből nem igen lett egyéb két diplomáciai követség kiküldésénél, melyet örmények vezettek a perzsa király (1686) és az etschmiadzini patriarcha elé (1696). A nagy király korai halála (1696) után senki sem akadt Lengyelországban, aki ez eszmét fölkarolta volna; *Heigel* történelmi tanulmányaiból azonban megtudjuk, hogy kévéssel utóbb Vilmos pfalzi választófejedelem megkínálták az alapítandó örmény királyság koronájával, ami alighanem valami kapcsolatban volt *Sobieski* meghíusult terveivel.

A XVIII. század egészben véve sem Lengyelország, sem az itteni örménység történetében nem mutat sok örvendeteset. Némely előkelő örmény családok tagjai kezdenek ugyan már egyes hivatalokat viselni és a politikában élénk részt venni, de csak Lengyelország politikai önállóságának elveszte tette az örménységet teljesen lengyellé, ez egyszer ismét bebizonyult a közös szerencsétlenség összeforrasztó ereje.

A XVIII. század utolsó negyede óta ez a lengyellé válás tökéletesen végbementnek tekinthető. Az örmények testvériesen osztoztak a lengyelekkel a bukás keserű fájalmában, és hozzájuk hasonló lelkesedéssel vettek részt a szabadságharcokban. Új hazájukhoz való ragaszkodásuk szintén egyenes arányban nőtt az egyetemes lengyel nemzeti érzület megerősödésével, melynek első hatalmas kifejezése az 1793. évi májusi alkotmány volt. Ettől fogva az örmény nép és lengyel nemzet között sajtászerű és idegennek nem egykönnyen érthető viszony fejlődött, mely az örményeknek a római katolikus egyház irányában elfoglalt sajtászerű helyzetén alapul.

A lengyel örmények tudniillik katolikusok, de örmény-katolikusok, és így a római egyháznak az egész világra kiterjedő alkotmányában egy kicsiny, de élesen elhatárolt kört alkotnak. Így a lengyel népelet szélesebb keretén belül is bizonyos szokások és erkölcsök megőrzése és szoros összetartásuk által olyan világi rítust alkottak maguknak, mely már külsőleg is világosan láttatja faji sajtáságaik nagy ellenálló erejét, s napjainkban a lengyelekkel mind gyakoribb keveredésük mellett is föltetsző keleti jellegüket.

Az örmény családok közül ma már csak igen kevés tartotta meg eredeti örmény nevét, mint például a *Passakas, Cheul, Romaszkan, Szadbey* nemzetségek; majdnem valamennyi lengyel módra képzett származási névvel jelöli magát, minők: *Abgarowicz, Jedrzejowicz, Krzysztofowicz, Petrowicz* stb., melyek mind nem jelentenek egyebet, mint Abgár, András, Kristóf, stb. fia. Gyermekeiknek azonban a keresztelelésnél és az örmény szertartás szerint ugyanekkor történő bérmálásnál szívesen választanak örmény vértanúk vagy az Örményországban kiváló tiszteletben álló szentek sorából nevet, minők *Gergely, Jakab, Kajetán, Rhapsime, Rozália*; itt-ott az eredeti családi nevet is használják, elő vagy melléknév gyanánt.

Azonban a nemzeti különállás ezen külső feltüntetése mellett, amelyben az örmény múlt iránt érzett némi kegyelet nyilvánul, benső és mély meggyőződésben gyökerező teljes összeolvadást látunk egyfelől a római katolikus egyházal, másrészt a lengyel nemzettel. Akadtak ugyan olyan túlzók is, akik az örmény szertartás és az örmény előnevek elejtése mellett emeltek szót; de csak a múlt hagyományaihoz híven ragaszkodó érzületnek és az abban rejlő nagy erőnek teljes félremagyarázása kelthetett ilyen hangokat. Az örményeknek lengyel hazájukhoz való ragaszkodásuk kölcsönös adásvevésen alapszik, és a mit új honukban szellemi és anyagi javakban bírnak, azt szorgalmukkal, hűségükkel és szívós kitartásukkal szereztek maguknak.

Valóban munkájukkal vívták ki maguknak nemcsak tetemes földbirtokukat (így például a kolomeai és a sniatyni kerület nagybirtokainak nagyobb része örmény kezekben van), hanem művelődésre való képességük és kitartó törekvésük által is oda jutottak, hogy a Kuty-beli későbbi bevándorlók kivételével Galiczia néhány ezer örménye egytől-egyig a magasabb értelmiségi és társadalmi körökhöz tartozik. Éppen annyi örmény név olvasható a mű-kiállítások jegyzékeiben, az akadémiák és egyéb tudományos társulatok, mindenekelőtt pedig az autonóm testületek tagjai között, nemkülönben a birodalmi és a galicziai országgyűlés jegyzőkönyveiben, mint ahánnyal a nagybirtokok hivatalos lajstromában találkozunk. Ha pedig ma már a nyelvük, irodalmuk és művészetük ugyanegy az egész lengyelségével, kell-e még mondanunk, hogy eszményeik is ugyanazok, a melyek a lengyel nemzet egyetemét lelkesítik?

Vége

(Megjelent Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben.

Galiczia, Budapest, 1898.)

/Szerk. megjegyzés: eredeti írásmóddal/

* * *

Pillanatképek néhai és mai Aranyosszéken otthonra lelt örmény és örménymagyar családokról

2. rész

Miron Kajetán is bekerült abba a családba, amelyet mint említettem *Hatcskuj-Tutsek* Nemzetség néven tartunk számon. Íme egy lap a másik fontos forrásmunkából: *Gudenus János József. Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája*, Budapest, 2000.

Vajdahunyadi Bogdánffy Deodát fiai: 1. Dániel, sz. 1820 Torda. Első neje Hacskuj Mária, második neje Tutsek Mária, sz. Tordán 1825-ben. Esküvőjük ugyancsak Tordán, 1850-ben.

Gyermekei: Első nejétől

1. Bogdánffy Róza, aki férjhez ment Issekutz Pálhoz. Második nejétől
2. B. Teréz, sz. Torda, 1855. Férje Csonka Lajos
3. B. Vilma, sz. Torda, 1857. Férje Issekutz Gergely
4. B. Mária sz. Torda, 1859. Férje Miron Kajetán
5. B. Lajos, sz. Torda, 1861. febr. 20. Vele részletesebben is foglalkozunk.

Tordán élte le életét, mint ügyvéd és műfordító. Itt tartotta esküvőjét Retezár Irénnel, 1890. május 31-én. Felesége is Tordán született 1871. december 27-én, Retezár Gerő és Tutsek Franciska lányaként. Két fiuk volt, mindkettő Tordán született: B. Géza 1893. március 23-án, utász-tüzérfőhadnagy, oki. építészmérnök, aki aztán feleségül vette Tutsek Piroskát, akit mint a M. Kir. Operaház magánénekesnőjét tart számon a színháztörténet. Ő elment tehát Tordáról, akárcsak öccse Jenő, a bankár.

Végül szólok Bogdánffy Dániel 6. gyermekéről Ödönről, aki Tordán született ugyan, 1863. dec. 13-án, de életének 81. évében Budapesten hunyt el, helyettes államtitkári és műegyetemi nyilvános rendkívüli tanári pályafutás után 1944-ben.

A felsoroltak tehát, és még sokan mások, mind *Hátskuj Tutsek József és Gajzágó Florianna* leszármazottai.

Amint a rendelkezéseimre álló dokumentumokból kikövetkeztettem, a családalapítónak is 6 gyermeke volt, a 6. Mária ment férjhez a tordai Bogdánffy Dánielhez, de nem csak ez a szál vezet Tordára. Legnagyobb fiának, Ferencnek az unokája az a Tutsek József aki 1867-ben született, valószínűleg Kolozsváron és létrehozta a Családi Egyesületet, Tutsek Nemzetség Családi Egyesülete név alatt. Ők is hatan voltak testvérek, de éppen neki nem volt gyermeke. Nővére, *Tutsek Anna*, akinek nevét ifjúsági regényei tették ismertté, a Magyar Irodalmi Lexikon szerint 1865. március 12-én született Kolozsváron.

Tutsek József már Budapesten élt, mikor valószínűleg 1922-ben megalapította a Családi Egyesületet, tehát 55 éves korában, nyilván több éves előkészítő munka után, és majdnem tizenöt éven át volt az Egyesület szeniorja. Nem lehetetlen, hogy mint Erdély szülőltjének éppen a Trianon után Erdélyben maradt családtagok megsegítése volt a célja, hiszen egy 1940-ből fennmaradt Családi Értesítőből kitetszik, hogy volt egy tordai góc, körzet, ennek megbízottja *dr. Albert Andor* és egy brassói, ahol ifj. Tutsek Jenő volt a megbízott.

Az 1928-ban Tordán a *Darkó Aladárék* szülőjében megtartott családi összejövetelről fényképeink is vannak. Íme a teljes tordai körzet, majd külön a kisgyermek, akiket a szenior a híres Stepper cukrászdába vendégelt meg. Ez pedig nagy dolog volt, hiszen a Stepper cukrászdába még Kolozsvárról is eljártak fiákerrel azok, akik különlegesen finom süteményekre áhítoztak, és akiknek volt pénze kocsikázni.

A kapcsolat a Magyarországra került és a tordai családtagok között továbbra is szoros volt. Számontartották a gyermekek teljesítményeit, legyen az sport vagy tanulmányi előmenetel, és jutalmazták őket, ezzel is ösztönzést adva a további fejlődéshez.

Íme egy oklevél és egy érem a 6 éves *Albert Annamáriának*.

A Tutsek Nemzetség Családi Egyesülete - Budapest Albert Anna Máriának!

Torda

Nemzetségünk 1933. év május hó 6-án tartott családi gyűlésén 1932. évben nyilvános sport versenyen korcsolyázásból nyert első díjad elismerése gyanánt, az egyesületi Sport Érmét adományozta neked.

A magam részéről is elismerésemet fejezem ki.

Budapest 1933. év május hó 6. Szenior aláírás Tutsek József s. k.

A kiemelkedő eredmények jutalmazása később is gyakorlat volt, amikor az alapító halála után, 1936-tól kezdődően unokaöccsét, húgának Tutsek Irmának a fiát, *Zakariás Jánost* választották szeniorrá. Íme egy levél 1939-ből.

Tekintetes Albert Sándor főgimnáziumi III. o. tanulónak
Turda

Kedves Sándor Öcsém! A családi gyűlés határozata értelmében középiskolai tanulmányaid jó eredménytel történt végzése miatt Neked 5.-pengő jutalom jár, amit az ideai családi gyűlés Részedre megszavazott. Amidőn a Családi Egyesület nevében a gócponti szenior ezt az összeget átadja, a magam részéről is örömmel adok kifejezést, hogy kitartással, szorgalommal és fáradhatatlan buzgalommal mintegy példaképe lehettél az ifjúságnak, s kérlek, hogy azt a sok szépet és hasznosat, amit az iskolában és szeretett családdod körében tanulsz és tapasztalsz, soha se saját önző céljaid, hanem mindig csak embertársaid és főleg Családod javára próbáld értékesíteni. Isten éltesen sokáig!

Budapest, 1939. évi július hó 20-án

Szeretettel ölel

Zakariás János s. k.

Szenior.

A lap alján pedig: Minden jutalomból 10%-ot levonunk a Jóska Bácsi alapra.

A tordai Albert Sándort 1940-ben is kitüntette az Egyesület, éspedig sportéremmel, a teniszversenyen elért szép eredményéért.

Folytatjuk

* * *

Erzsébetváros 2005.

2005. augusztus 15-én zsúfolásig megtelt a Szent Erzsébet tiszteletére felszentelt örmény nagytemplom. Nagy papi segédlettel, latin szertartás szerint celebrálta az ünnepi szentmisét *dr. Jakubinyi György* örmény apostoli kormányzó. *Szakács Endre* szamosújvári plébános vezetésével megérkezett a híres örmény katolikus kórus, akiknek csodálatos saragánjai betöltötték a kitűnő akusztikájú templomban a zárandokok szívét. A templom őrző angyala, *Vicelár Mariska* ismét remekelt. Ragyogott a templom a tisztaságtól, pompás új futószőnyeg, új ruha került Szűz Máriára, új oltárterítők az Úr asztalára, befejeződött az oldalkápolna tatarozása, és még sorolhatnám a szorgos munka dicséretét. És a több, mint 100 főre terített szeretetvendégség. Az erdélyi örmény közösségek mind képviseltették magukat, de Budapest, Székesfehérvár, Bukarest is szép számú küldöttséggel vett részt a búcsún. A nagyszámú zárandok méltóságteljesen, énekelve vett részt a Fő tér körüli körmeneten, majd mindenki egy-egy szál szentelt virággal távozott a templomból. Jó volt együtt lenni és beszélgetni rég látott barátainkkal, ismerőseinkkel. Köszönet érte.

*Dr. Issekutz Sarolta, az Erdélyi Örmény Gyökerek
Kulturális Egyesület és a Fővárosi Örmény Önkormányzat
küldöttségének vezetője*

* * *

*Nekem már csak az a dolgom, hogy hidat építsek a múlt és a jövő között.
És hogy ennek a hídnak a pilléreibe beépítsek mindent, amit a
múltból a jövőbe átvinni érdemes.*

Wass Albert

* * *

Örmény szentek

Szeptember 30.: Világosító Szent Gergely / Grigor Luszavorics (260k-328k) püspök, hitvalló, „az örmények apostola”, „az első örmény katolikosz”

Legendás elemeket is tartalmazó életírása szerint *Anak* párthus herceg fia. Apját Perzsia *Szászánida* királya azért küldte Örményországba, hogy ölje meg *Arsakida Kosrowot*, Örményország uralkodóját. Anakot a merénylet után elfogták, a haldokló uralkodó parancsára egész családját kiirtották. A vérengzésből a kisfiút dajkája mentette meg, s magával vitte a kappadókiai Caesareába. Eddig a história.

Történetileg az igazolható, hogy Gergely 260 körül Örményországban született, Caesareában kapott keresztény nevelést, itt megházasodott, felesége neve Mária. Tőle két gyermeke született, a későbbi *Szt. Arisztakész* és *Szt. Vértanész*. Valószínűleg Caesareában szentelték pappá. Bekerült Tiridat herceg kíséretébe, aki apjának halála után menekült el a római császár oltalmát kérve. Galerius perzsák fölött aratott győzelme (297) után Diocletianus Tiridat herceget római légiókkal visszakísértette Örményországba, hogy átvegye apja királyi örökségét. Az életíró szerint Gergely is ekkor tért vissza hazájába. Tiridat ünnepléssé akarta tenni bevonulását, s *Eriza* (Erzincan, ejtsd Erzindzsán) városban Anahit istennőnek fényes áldozatot mutatott be. Példáját kísérete tagjainak is követniük kellett. Gergely azonban megtagadta az áldozat bemutatását. Tiridat kínzással akarta kényszeríteni: az ismertetett tizenegy féle kínzás a borzalmak borzalma. Aztán Tiridat bevonult fővárosába, Gergelyt pedig egy földalatti ciszternaféle mélyedésbe (Khor Virap, jelentése: 'mély gödör' mellé kolostor épült, mely ma zarándokhely) záratta. Itt tartotta 298-313 között, közben pedig tombolt a keresztényüldözés.

Tiridat súlyos betegségbe esett. Nővére, *Khoszrovidukht* tanácsára Gergelyt hívatta, aki imájával gyógyította, s megtérésre buzdította. Hat hónapon át tanította neki a keresztény alapigazságokat, közben pedig a pogány szentélyeket keresztény templomokká alakította át, megsemmisítette a bálványokat. Mint-hogy nem volt hatalma, várt a templomok felszentelésére és a király megkeresztelésére. Tiridat tizenöt herceg és csapatuk kíséretében a kappadókiai Caesareába küldte *Leontiosz* metropolitához. A 314-ben megrendezett caesareai szinóduson húsz püspök jelenlétében, Gergelyt püspökké szentelték, egyben ünnepezték Örményország megtérését. Leontiosz azt tanácsolta Gergelynek, visszaútjában álljon meg az egykor keresztény Astisat városban, s foglalja el hajdani, akkor már megüresedett püspöki székét. A görög életírás szerint Gergely birtokába vette ezt az egykori apostoli keresztény székhelyet. Kápolnát emelt, ahol elhelyezte Keresztelő Szt. János és Szt. Athenogenész vértanú (303) ereklyéit, majd az Eufrátesz vizében megkeresztelte az odaérkező Tiridat királyt, feleségét és nővérét, valamint számos herceget és katonát.

Az ünnepélyes szertartás után püspököket nevezett ki tizenöt egyházmegye élére. Új apostola által megkezdődött az üldözésben kivérzett örmény katolikus egyház újjászületése. Gergely egyik fia anakhóretaként Caesarea vidékén maradt. Apja kérésére, nehezen ugyan, de elfogadta, hogy segédpüspökévé szentelje. Gergely olykor távoli pogány vidékekre távozott, ilyenkor fia, Arisztakész helyettesítette. Előbb halt meg, mint Gergely. Utóda fivére, Vértanész lett.

Történeti tény, hogy Gergely egyszer elzarándokolt Rómába is, s találkozott Szilveszter pápával. 328 körül hunyt el, saját birtokán, Tordanban temették el. Ereklyéi körül számos legenda keletkezett. Biztosan jobb karja azonosítható, melyet törvényessége jeleként a mindenkori örmény katolikus öríz. ASS Septembris VIII. 295-405. BHO nr. 328-347.- BHGI nr. 712-713. Synax szept. 30.

Puskely Mária
(*Megjelent Puskely Mária: A keresztény Európa szellemi gyökerei –
Az öreg földrész hagiográfiája című kötetben*)

* * *

A Fővárosi Örmény Klub 2005. szeptember 15-i műsora

Kovács Bálint: A Hitterjesztés Szent Kongregációja és az erdélyi örmények kapcsolata a 18. század első évtizedeiben - előadás

Polyák Mariann: Ávedik Lukács és az erzsébetvárosi örmény közösség a 19. század második felében - előadás

Tokodi Gábor István: Örmény kultúra Erzsébetvárosban - filmvetítés

Mindhárom előadás elhangzott a Pázmány Péter Katolikus Egyetem - Bölcsészettudományi Kara által szervezett „Örmény diaszpóra a Kárpát-medencében” című tudományos konferencián 2005. április 22-én.

Helyszín: Magyarok Háza, Budapest, V. Semmelweis u. 1-3.

A klubestet a Fővárosi Örmény Önkormányzat és

az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület rendezi.

Az estet támogatja a Fővárosi Közgyűlés Kulturális Bizottsága.

* * *

Székely kerékpárosok a nagyvilágban

Kötet Fejér Ákos pedagógusról és kerékpározó tanítványairól

A jó pedagógus ritka, mint a fehér holló. Mégis mindenki életében előfordul, hogy emlékezetében megtartott és megőrzött egy-két kiváló pedagógust. Közéjük tartozott **Fejér Ákos**, aki kerékpárra ültette tanítványait Székelyföldön a hatvanas, hetvenes években, s bejárták a nagyvilágot. **Veres Ferenc**, az egyik kerékpározó tanítvány „*Megnyitottam előttetek Európa kapuját, székely kerékpárosok a nagyvilágban*” című, most megjelent kötetben így emlékezik vissza a nagy utazásokra: „*Történt egyszer, hogy a tanár nyeregbe szállt legvitézesebb tanítványaival, hogy meghódítsa a világot. Kisebb csatákkal kezdtek, de dicsőséges utazásaik mindig nagyobb és nagyobb hódításokra sarkalták őket. Bejárták Hetedhétország balkáni felét, átjutottak az alpesi üveghegyeken, megmártóztak majd minden Óperenciás tengerben, még a trójai falovat is megülték. Közben jegyzeteltek, tanultak, okosodtak. Másfél emberöltő elteltével, amikor az öreg tanár úgy érezte, hogy napjai meg vannak számlálva, magához hívatta tanítványait, és így szólt: "Legyetek bárhol a nagyvilágban, soha el ne feledjétek kalandozásainkat. Őrizzétek úgy a dicsőséges barangolásainkon szerzett kincseket, hogy abból ne csak magatok, de utódaitok is nagy bölcsességben élhessenek!"*”

A Sepsiszentgyörgyön megjelent kötetet augusztus 18-án mutatta be **Incze Fejér Anikó** a Fővárosi Örmény Klub vendégeként. A néhai neves pedagógus lánya megható szeretettel szólt Édesapjáról, aki Gyimesbükkön látta meg a napvilágot. A negyvenes években segített azoknak, akiket „háborús bűnösöknek” tituláltak, noha tudjuk, soha, semmi közülük nem volt semmiféle bűnhöz. 1949-ben a **Márton Áront** kísérők között találjuk Fejér Ákost, akik a Csíksomlyói búcsúba kísérték a főpapot, és védték életét. A későbbi Bessenyei György-díjas oktató-szervező-utazó a hatvanas években kezdte szervezni a kerékpártúrákat: mintegy 21 ezer kilométert tett meg tanítványaival a 12 esztendőn keresztül. A számok önmagukért beszélnek: negyvenegy megyébe jutottak el, 12 országba kirándultak. Utazásaikat soha nem finanszírozta senki, mégis megnyílt előttük Európa kapuja - mondta a könyvbemutatón Incze Fejér Anikó.

„*Nem volt tudomásunk arról, hogy valaha, valakik ehhez hasonló kerékpártúrákat szerveztek volna 12 éven keresztül, megszakítás nélkül az országban vagy Európában. Semmilyen autó, vagy teherautó nem kísért, sátrat a hely szűke miatt nem szállíhattunk, ételmet is annyit, amennyi csupán két-három napra volt elegendő...Szabadban, szalmakazlak tövében, szénaboglyákban, csövezetekben, félbehagyott vagy épülőfélben lévő házakban húzódtunk meg. De kaptunk helyet a jó emberek jóvoltából bentlakásokban, iskolákban, otthonokban, tornatermekben, közös szobában a családdal*” - írja Fejér Ákos visszaemlékezésében, az izgalmas útibeszámolókkal, tanulságokkal tarkított kötetben.

A Fővárosi Örmény Klub vendégeként elmesélte élményeit **Rakó József** is, aki rendszeresen támogatta a magyarországi utazásokat, rendszerint szállást és ételmet nyújtott a kerékpározóknak. Mint mondta, Fejér Ákos megtalálta a nemzethez tartozás útját. A kötet egy kiváló pedagógus 'életkönyve'. „Szívtérképeknek” nevezte azokat az ábrákat, melyek eligazították az utazó diákokat a nagyvilágban, ugyanakkor Erdélyhez és a magyarsághoz tartozás térképei is voltak ezek. Véleménye szerint a magyarsághoz való kötődés érzelmek és küzdelmek útján történik. E kerékpártúrák pedig erre kiváló példát nyújtottak.

Idézzük fel az egykori tanítvány **Veres Ferenc** visszaemlékezéseit: „*Fejér Ákos nem „csak” tanított, hanem hatott: mindenki olyan akart lenni, mint ő. Erős, bátor, határozott, pontos, szigorú, következetes, önzetlen. Ha a kerékpártúrák során csak egyet is eltanulhattam a felsorolt érdemei közül, már akkor is megérte, hogy ott lehettem a csapatban. Egyébként engem a szabadság íze fertőzött meg legjobban. Ki nyílt előttünk egy különben zárt világ ajtaja, s azon mi hoztunk be valami újat, valami másat odakintről. Harminc évvel ezelőtt nem zártuk kulcsra ezt az ajtót. Ki-be járunk rajta azóta is.*”

Az izgalmas élménybeszámolót követően **Fejér Ákos unokái, Incze Nóra és Réka** zenei élménnyel kedveskedett a hallgatóságoknak.

A klubest második felében a résztvevők megtekintették az „*Örmény kultúra és művészet Szamosújváron*” című kiállítás és katalógus képanyagának CD változatát, melyet **Azaduhi Varduca-Horenian** készített 2005-ben.

A júliusi klubnapon az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület budapesti képviselői beszámoltak hivatalos örményországi útjukról, majd videofilmek vetítésére került sor.

Frigyesy Ágnes

Rodostó - örményei nyomában

Irodalomtörténetünk úgy tartja számon, hogy az egyik legrégebbi armenológus a magyar irodalomban, *Zágoni Mikes Kelemen* volt. Mint *Rákóczi Ferenc* fejedelem hűséges udvari apródja, törökországi leveleiben többször foglalkozik a rodostói örményekkel.

III. Ahmed szultán 1710-ben szerezte meg Rodostó örmény negyedében a ma Macar Sokak-nak, vagyis Magyar utcának nevezett városrész összes házait. Ide érkezett a Nagyságos Fejedelem kíséretében a kuruc bujdosók állandó szálláshelyére, *Bercsényi Miklós*, *Eszterházy Antal*, *Csáki Mihály* és még sokan mások. Mikes leveleiben megírta, hogy a várost akkoriban négyféle nemzetiség lakta: görög, örmény, török, zsidó, nagy keleti kavardásban.

Mai korunk vándora, a székely-örmény *Beder Tibor* gyalogosan indult Törökországba. Számomra dedikált könyvében leírja, hogyan jutott 1990. júniusában a Márvány tenger partvidékére. *Rodostó*, jelenkori török néven *Tekirdagh* várostörténetét részletesen taglalja.

Kedvező földrajzi fekvése, két földrész találkozásánál, mozgalmas történelmi események színterévé tette. Ezer éven keresztül a legkülönbébb népek átvonulási területe volt. A múlt századi genocídium következtében alig maradt örmény lakossága. Csak a városi múzeum és az örmény keresztény templom zárandokai emlékeztetnek a néhai jelenlétre.

Az első világháború előtt *Rodostónak* még hétezer örmény lakója volt. A deportálások a városban 1915. szeptember 8-án kezdődtek Salim Pasa irányításával. A megsemmisítő karavánok két útirányba vettek. Az egyik Konya-Alep-Damaszkus felé a sivatagon keresztül. A másik hajón Nikodémia felé a tengeri útvonalon. Az áldozatok száma több, mint háromezer, de sok családnak sikerült a tengeri kikötőkben megmenekülniük.

Közéjük tartoztak a későbbi egyházi vezető, *I. Vasgen* katolikus szülei. Ez év februárjában Los Angelesben elhunyt *Diruki Abazián* 1910-ben született Rodostóban. Az Abazián család 1981-ben Bukarestből emigrált az Egyesült Államokba. Részt vettek az amerikai „*Raffi*” kulturális egyesület vezetőségében.

Az Ottomán Birodalom 1360-ban kebelezte be Rodostó környékét. A balkáni háborúban, a Birodalom bomlásakor rövid ideig bolgár és görög csapatok is megszállták. Újra török kézre kerülve 1923-ban vette fel a *Tekirdagh* nevet - a közeli *Tekir* hegy elnevezéséről.

Nekünk erdélyieknek Rodostó marad, mert e néven vált ismertté a Rákóczi-féle szabadságharc bujdosó kurucjai számára.

Budai Merza Pál (Brassó)

Bibliográfia - felhasznált irodalom:

1. Mikes Kelemen: Törökországi levelek - Kritérion Könyvk. 1988.
2. Beder Tibor: Gyalogosan Törökországba
3. Pro Print Kiadó 2000. Csíkszereda
4. ARARÁT - nn 8 (317) Örmény kiadvány – Bukarest

* * *

Meghívó

Aradi vértanúkra emlékezünk kiállítással és emlékműsorrall

2005. október 4-én (kedden) 17 órakor

a Főpolgármesteri Hivatal I. emeleti Dísztermében. (Cím: Budapest, V. Városház u. 9-11.)

Program:

17 óra: Kiállítás

melyen az aradi vértanúink relikviái tekinthetők meg (Hadtörténelmi Múzeum tulajdona)

17. 30 óra: Emlékműsor

(történelmi visszatekintés, Kecskés Együttes ünnepi műsora, fellép a VOSZKEBERÁN Énekkar, vezeti *Zsigmond Benedek*)

18. 45 óra: Koszorúzás

19. 00 óra: Állófogadás

A Fővárosi Örmény Önkormányzat és az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület nevében tisztelettel várja Önt és kedves családját, barátait, ismerőseit

dr. Issekutz Sarolta elnök

(A rendezvényt támogatja az Országos Örmény Önkormányzat)

* * *

„Jakabffy Ernő emléktúra”

2005. augusztus 27-én, immár kilencedik alkalommal megrendezett „Barangolás őseink földjén” program résztvevői emléktúrán vettek részt, amelyen *Jakabffy Ernő* barátunkra emlékeztünk. Ernő 2003. június 12-én hagyott itt bennünket, de emlékét nem felejtjük! Emlékét őrzi a Gyergyószentmiklós fölé magasodó hegy kis örmény kápolnája is, a Szent Anna kápolna, melynek megmentéséhez, újjáépítéséhez nagy összegű adományával járult hozzá. Az erdélyi származású örmény közösség hálás mindazoknak, akik az örmény kultúra tárgyi emlékeit segítik megmenteni az utókor, az egyetemes kultúra számára. Köszönjük Jakabffy Ernőnek nagylelkű adományát, emlékét a közösség megőrzi!

Szt. Anna kápolnák

Gyergyószentmiklós északi dombján, 1087 m magasan, testvéri közelségben építették a magyar és az örmény kápolnát. A két kicsi, festői épület a Székelyföld népi építészetének kedves kifejezője, az Annanapi búcsújárások színhelye. Július 26-a körül a gyergyói falvakból a hívek olvasóval és búcsúénekeket énekelve mint „keresztalja” kapaszkodnak fel ide. A kegyes erdei kirándulás gyakran majálisban folytatódott, s fenyőalja-, rókagomba-, hirip- és kokozza-szedéssel ért véget.

IS

* * *

Hibaigazítás!

Nem a Füzetekben megjelent hibáról van szó, ezért nem helyesbítés. A Magyar Néprajzi Társaság kiadásában megjelent a „*Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiségek néprajzából*” sorozat 5. kötete. (Budapest, 2004.) Benne olvasható lapunk munkatársa, *dr. Sasvári László* „*Adatok a magyarországi örmények történetéhez*” című tanulmánya. Sajnos, súlyos, értelemzavaró hiba csúszott be a 154. oldalon levő 42 sz. jegyzetbe. A helyes szöveg a következő: „*A Rómából visszatért Puskás Attila azóta Gyergyószentmiklóson örmény rítusú plébános lett.*”

A szerkesztőség is észrevette a hibát, s ígéretet kaptunk, hogy helyesbítenek: a helyes szöveget a kötetbe beragasztják, illetve olyan helyekre, melyekről tudják, hogy a kötetből vásároltak, megküldik. Az eset tanulsága, hogy nagyobb odafigyelést kell tanúsítanunk!

M.

* * *

Kopacz Mária kiállítása Szentendrén

Szentendrén, 2005. július 8-án nyílt meg Kopacz Mária festőművész legújabb kiállítása a szentendrei Régi Művésztelepi Galériában. *Dr. Hann Ferenc* művészettörténész méltatta a művészt és a kiállított műveit, a képekké festett meséket. Számomra újdonságként hatottak a festő tájképei, melyek harmóniája, színvilága az otthon melegét sugározták. Nagyszámú rajongó, barát, műértő volt kíváncsi a termékeny művész újabb alkotásaira.

M

* * *

Örmény közmondások

(Abgár Hoháneszián után fordította *Dr. Gopcsa László*)

Annak, ki az igazságot mondja, egyik lábát a kengyelvasban kell tartania.

A királynak méltónak kell lennie a koronára.

Ha valahova be akarsz menni, előbb gondold meg, hogy miképp fogsz onnan kijönni.

Egy képes ezernek is megrontani jó hírnevét.

(*Szongott Kristóf Armenia folyóiratából*)

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület folytatja a pénzadományok gyűjtését az erdélyi magyarörmény közösségek részére.

Pénzbeli adományokat az egyesület bankszámlájára is be lehet fizetni.

Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt. Királyhágó fiók: 10100792-72594972-00000007

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület székhelye: 1015 Budapest, Donáti utca 7/a.

Postacíme: 1251 Budapest, Pf. 70. Telefon: 201-1011, fax/tel.: 201-2401 Elnök: dr. Issekutz Sarolta

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEKEK - füzetek

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület havonta megjelenő kiadványa

A kiadványt támogatja a Fővárosi Örmény Önkormányzat

(Budapest, 1054 Akadémia u. 1. IV. emelet 426, telefon: 332-1791)

e-mail: fovarosiormeny@startadsl.hu; fovarosiormenyonkorm@startadsl.hu

és a Budapest Főváros II. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat

Nyilvántartási szám: 2.2.4/78/2002.

Felelős kiadó: dr. Issekutz Sarolta

Munkatársak: Dr. Sasvári László, Dr. Issekutz Sarolta, Bálintné Kovács Júlia, Dobó Attila

Szerkeszti: Artishus Bt.

Szerkesztőség: 1251 Budapest, Pf. 70.

Tel.: (1) 201-1011, Fax: (1) 201-2401

Nyomdai munkák: Timp® Kft.